

zostać następnymi ofiarami Kremla. Zaznaczono, że aneksja Krymu istotnie zmieniła cały regionalny system bezpieczeństwa przez aktywną militaryzację półwyspu. Określono, że okupacja półwyspu poprawiła pozycje Rosji w sektorze energetycznym kosztem wydobywania nośników energetycznych na szelfie krymskim, a także pomaga szerzyć ideę "pojednania" Czarnego, Bałtyckiego i Adriatyckiego morzów przez system gazociągów.

Udowodniono, że przeciwdziałać późniejszej ekspansji Rosji może związek państw Bałtycko-Czarnomorskiego regionu, które zjednoczą swoje wysiłki, najpierw, w wojskowych i energetycznych zakresach.

Słowa kluczowe: aneksja, Krym, Rosja, Bałtycko-Czarnomorski region, zagrożenia, bezpieczeństwo, militaryzacja, energetyka.

УДК 1:316.4.063

Яценко К.А.,

к.ф.н., викладач Житомирського
торговельно-економічного коледжу КНТЕУ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА ВИКЛИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

У статті досліджується міжнародний досвід практичної реалізації мультикультуралізму як стратегії соціокультурного розвитку. Проаналізовано головні переваги та недоліки канадської, американської, австралійської, британської, німецької та французької політичних мультикультурних моделей. Розглянуто перспективи застосування мультикультуралізму як ідеологічної основи взаємодії національних культур в межах гіпотетичних міждержавних утворень на киталит Балто-Чорноморської співдружності країн.

Ключові слова: мультикультуралізм, ідеологія, мультикультурна модель, національна меншина, культурний плюралізм, толерантність.

Соціальні трансформації другої половини ХХ століття призвели до кризи традиційних доктрин національного будівництва. Виклики глобалізації поставили нації-держави перед необхідністю утворення якісно нових інституційних «підпор» національної консолідації не лише в межах окремо взятих країн, але й міждержавних утворень. Адже сучасні світові глобалізаційні процеси зумовлюють потенційну

можливість виникнення нових міждержавних об'єднань на політичній мапі світу одним з яких, гіпотетично, може стати Балто-Чорноморська конфедерація країн. Про наміри створення подібного утворення офіційна Варшава заявляла вже двічі – у 2010 та 2015 рр. Звичайно, до ідеї створення подібних міждержавних політичних утворень є питання, вони несуть певні загрози й мають «підводні течії». Серед найбільших загроз – культурні протиріччя, які потребуватимуть цивілізованого вирішення від своєїрідної *modus vivendi* між носіями різних культур до їх взаємної поваги та порозуміння.

В якості ідеологічної основи організації такої міжкультурної взаємодії може розглядатись і мультикультуралізм як одна з сучасних альтернатив соціокультурного розвитку суспільств. Необхідністю системного осмислення недоліків та переваг зазначеної ідеології, суспільних ризиків впровадження принципів мультикультуралізму в практичній площині, й зумовлена актуальність цього дослідження.

Соціально-філософським аналізом мультикультуралізму як політичної ідеології суспільного розвитку займалась ціла когорта зарубіжних та вітчизняних дослідників. Суттєвий внесок у дослідження зазначеної проблематики зроблений провідними західними теоретиками мультикультуралізму С. Бенхабіб [2], Ю. Габермасом [4], А. Етціоні [21] та іншими. Слід виділити мультикультурні студії польських дослідників: З. Баумана [1], К. Квасневські [21]. В Україні мультикультуралізм як політичну ідеологію міжкультурної взаємодії досліджували М. Козловець [7], А. Колодій [9], та низка інших авторів.

Метою статті є визначення перспектив мультикультуралізму як ідеології мирного співіснування різних культур в межах єдиного соціально-політичного простору.

Теорія мультикультуралізму, як сукупність поглядів, що проголошують примат «культурного розмаїття» над етнокультурною гомогенністю держав, покликана вирішувати як соціокультурні (етнічні, расові, гедерні та т.ін), так і політичні

проблеми сучасного соціуму. Незважаючи на багатоаспектність феномена мультикультуралізму, він, насамперед, позиціонує себе як інтегративна ідеологія, що має на меті утвердження єдиного національного суспільства шляхом толерантизації міжкультурних відносин, узгодження між представниками різних культур спільних громадянських цінностей, розвиток єдиних соціальних норм поведінки. Проте, проголошення мультикультуралізмом повного рівноправ'я будь-яких культурних форм зводить принцип толерантності у міжкультурних відносинах до абсолюту, що імпліцитно містить для будь-якого суспільства суттєві небезпеки. Такі небезпеки, насамперед, пов'язані із «розмиванням» національної ідентичності, зростанням етноцентризму і, як наслідок, із конфліктогенністю суспільних відносин та культурною фрагментацією соціуму.

Для усіх багатокультурних країн не існує єдиної формули вирішення проблем мультикультурної проблематики. Мультикультурні моделі кожного із національних суспільств мають і свою специфіку, і свої форми практичного втілення, про що справедливо висловила М. Тлостанова, коли зазначила, що мультикультуралізм є «шарнірною ідеологемою, яка змінює свою спрямованість залежно від співвіднесення із тією чи іншою частиною ідейно політичного спектру» [20, с. 85].

Осмилення перспектив застосування мультикультурної ідеологемі в межах єдиного для різних національних культур соціально-політичного простору, поміж іншого, передбачає й соціально-філософський аналіз досвіду застосування мультикультурних практик в інших країнах.

Серед усього розмаїття мультикультурних стратегій суспільного розвитку сучасні дослідники виділяють, насамперед, його канадську, американську, австралійську, британську, німецьку та французьку моделі.

Перша з них – канадська, стала результатом пошуку урядом Канади шляхів подолання політичної кризи 1960-х років у країні. Сепаратистські спроби франкомовної провінції Квебек

вийти зі складу канадської федерації гостро поставили питання збереження територіальної цілісності держави. Нагальним стало питання якомога швидшого вирішення квебекської проблеми шляхом переведення її із політичної площини у культурну через врегулювання міжкультурних протиріч, що назріли у канадському соціумі. На перший план політичного порядку денного у Канаді було висунуто питання забезпечення реального, а не декларативного рівноправ'я англофонної, франкофонної, аборигенної (індіанської) та інших культурних груп канадського суспільства [18, с. 52]. Результатом довготривалих і складних пошуків виходу із політичної кризи стало обрання політичного курсу на подальший мультикультурний розвиток канадського соціуму. Канада проголосила свій мультикультурний статус, що у 1982 р. був закріплений в «Канадській хартії прав и свобод» – складовій частині Основного Закону країни [6, с. 61].

Основні принципи мультикультурної політики у 1983 р. були проголошені в «Канадському акті мультикультуралізму» – програмному документі політики подальшого розвитку країни. Зазначеними принципами, що були покладені в основу культурної політики держави, стали: визнання і підтримка на державному рівні культурного та расового розмаїття у країні; проголошення мультикультуралізму основною характеристикою спадщини та ідентичності суспільства й необхідною умовою його подальшого розвитку; визнання свободи всіх членів суспільства щодо їх культурного самовираження і спрямованості на збереження й розвиток всієї культурної спадщини. Ці принципи своєї практичної реалізації здобули у: забезпеченні повної і рівної участі індивідів та культурних громад у всіх сферах життя суспільства; заохоченні культурного розмаїття, забезпеченні підтримки міжкультурної взаємодії; збереженні й розвитку мов меншин тощо [21].

На переконання переважної більшості дослідників мультикультуралізму, його канадська версія є однією із найуспішніших політичних доктрин у світовій практиці. Проте,

на наш погляд, цілком справедливими є й висновки П. Роя, М. Сміт, Дж. Тана, Дж. Фоссума, Н. Ювал-Девіс, низки інших вчених про суттєві проблеми реалізації стратегії мультикультурного розвитку в Канаді. Зокрема, одна з дослідниць мультикультуралізму К. Зайка, називаючи цю суспільно-політичну стратегію ідеологічним локомотивом публічної культури канадського суспільства, одночасно заявляє й про кризу мультикультурної ідеології в країні. На переконання авторки, яскравою ілюстрацією цієї кризи стали вимоги мусульманської меншини до державних інститутів влади щодо визнання законності її права на локальне впровадження в своїх громадах релігійних і правових норм шаріату [6, с. 103]. Слід зазначити, що зазначені кризові явища в канадському соціумі мають усі ознаки конституційних, оскільки задекларовані у канадській Конституції норми, прямо суперечать принципам лібералізму. Адже, з одного боку, вимоги мусульман цілковито відповідають Основному Закону Канади, у якому проголошений принцип збереження власної самобутності в усіх сферах суспільного життя. З іншого – вони ж несуть у собі небезпеку інкорпорування у канадський публічний простір релігійних норм, які лібералізм відносить виключно до приватної сфери.

Специфіка мультикультурної політичної моделі іншої північноамериканської країни – Сполучених Штатів Америки полягає в її громадянському характері й у тому, що вона була ініційована не державними структурами, а стала їх вимушеною реакцією на ультимативні вимоги меншин щодо визнання своїх прав на культурне самовизначення¹.

Головною ознакою американського мультикультуралізму є те, що державні інститути, використовуючи систему певних

---

¹ В США питання визнання владою власної національної культурної ідентичності вперше порушили активісти польської, грецької, італійської та словацької етнічних меншин на початку 1960-х. Політичні вимоги цих культурних груп, досить несподівано для влади, здобули підтримку з боку дискримінованої у правах афроамериканської меншості, малочисельного, проте досить впливового єврейського лобі у американському суспільстві та потужного студентського руху.

інструментів впливу, дозволяють різним меншинам брати активну участь в суспільно-політичному житті країни, дотримуючись при цьому нейтральної позиції стосовно їх культурних особливостей. Американський мультикультуралізм спрямований на досягнення рівноправ'я представників різних рас, етносів і конфесій шляхом усунення історичної або соціальної несправедливості. Реалізація цієї політики передбачає впровадження так званих аффірмативних програм, що передбачають надання пільг, привілеїв та преференцій, що компенсують дискримінацію раніше пригноблених культурних груп. Важливою особливістю американської політичної мультикультурної моделі є покладений у її основу принцип відмови від домінування культури білої більшості (W.A.S.P.) у бік визнання культурного плюралізму і рівноцінності усіх наявних в американському суспільстві культурних форм [10, с. 60].

Навколо перспектив подальшого функціонування американського мультикультуралізму у світових академічних та політичних колах точаться запеклі дискусії. Їх зміст, насамперед, визначається оцінкою небезпек що імпліцитно містить у собі впровадження мультикультурних форм в американські політичні практики. Адже, за словами відомого американського публіциста П. Грея: «... немає жодних гарантій, що випробування, якому піддала себе американська нація – її тривала спроба жити всім разом, не скінчиться розколом й не зазнає краху і що окремі групи не збиратимуться навколо багаття в очікуванні нападу на зорі» [3, с. 36].

Австралійська версія мультикультуралізму завдячує своєму виникненню, передусім, австралійському вченому польського походження Є. Зубржицкі, пропозиції якого були покладені в основу розробленої мультикультурної політики уряду Австралії. В основу запропонованої науковцем культурної політики було покладено ідею всебічної підтримки культурного розмаїття у суспільстві, за умови визнання усіма громадянами єдиних правових основ ліберального суспільства і демократичної

системи правління. Основною метою названої політичної стратегії було визначено: забезпечення рівних соціальних шансів для усіх членів суспільства незалежно від їх етнічного походження і релігійних вподобань; формування загальнонаціональної австралійської культурної ідентичності; досягнення єдності суспільства і рівності в обов'язках й у відповідальності [22].

Слід наголосити, що на відміну від американської або канадської мультикультурних версій, в яких етнічність деполітизована, в її австралійському варіанті етнічність розглядається не лише у культурній, але й у політичній площині. Так, об'єктом фінансової і соціальної державної підтримки в Австралійському Союзі є не окремі носії тієї чи іншої культури, а так звані добровільні об'єднання етнічних меншин (ДОЕМ), на які значною мірою покладена функція реалізації урядової політики у культурно-мовній сфері та захист інтересів їх членів. ДОЕМ надані, фактично, необмежені права самостійного розпорядження значними фінансовими та соціальними ресурсами, що виділяються державою на підтримку етнічних громад і саме це перетворює їх на потужних гравців у політичних змаганнях.

Не можна заперечувати суттєві позитивні результати проведення мультикультурної політики в Австралійському Союзі, серед яких: соціальний мир, культурна розмаїтість, стабільний економічний розвиток, поліпшення демографічних показників народжуваності, створення можливостей культурним меншинам для реалізації себе у політиці, бізнесі, суспільному житті, збільшення кількості міжрасових шлюбів, поліпшення соціального становища австралійських аборигенів, тощо. Проте, слід наголосити й на негативних наслідках мультикультурної політики австралійського уряду. Так, постановка головного акценту реалізації культурної політики з боку урядових кіл, скоріше на утвердження етнічних відмінностей, ніж на формування спільних для суспільних цінностей, призвело до виникнення низки негативних наслідків для австралійського

суспільства. Серед них: зростання у соціумі ксенофобських настроїв; відмова значної кількості представників етнічних громад (переважно, азійських) від інтеграції у національне австралійське суспільство; поглиблення процесів культурної автаркії меншин; соціальна маргіналізація [17, с. 141].

Специфіка іншої мультикультурної версії – британської, передусім, полягає у двох його основних концептуальних положеннях. Першим із них є наявність у юридичній практиці Сполученого Королівства процедури отримання британського громадянства за так званим, «правом ґрунту». Ця процедура передбачає право на британське підданство не лише для мешканців Великобританії та її представників, що мешкають за кордоном, але й для жителів колишніх колоній Британської імперії [8, с. 46–47]. Друге положення полягає у тому, що у країні проголошена плюралістична модель національного розвитку, яка ґрунтується на ідеях утвердження культурного плюралізму і має на меті створення «суспільства громад». В основу його функціонування покладений принцип соціальної згуртованості, що забезпечується єдиним для представників усіх культур набором громадянських цінностей [23].

Сучасна мультикультурна політика Великобританії здійснюється на основі як індивідуальної, так і колективної інтеграції мігрантів у соціум. Британська колективна інтеграційна модель, має певні особливості, адже вона здійснюється через інститути етнічних громад, які мають у країні юридично оформлений статус, суттєву культурну автономію й значний правовий захист. Проте, на шляху реалізації політичних мультикультурних практик, що передбачають формування єдиних для усіх громадян ціннісних орієнтирів, державні інституції зіткнулися із значними перешкодами щодо забезпечення конструктивного міжкультурного діалогу. Головною перепоною у цьому процесі, як і для багатьох інших західних країн, стала позиція мусульманської спільноти щодо інтеграції до структур британського соціуму. У середовищі мігрантів-мусульман

спостерігаються чіткі тенденції щодо консервації їх культури у просторі, обмеженому законами шаріату і мусульманськими звичаями, що загострюється значним рівнем бідності, безробіття і злочинності саме серед мігрантів, які сповідують іслам [12, с. 51].

Слід визнати, що реалізація мультикультурної політики у Сполученому Королівстві, безумовно, має певні позитивні результати. Це й активна участь меншин у політичному житті країни, й збереження та розвиток ними культурної самобутності, достатньо високий рівень соціального захисту, тощо. Разом з тим, недоліки цієї політичної моделі (культурна самоізоляція, відмова мігрантів приймати саме британську ідентичність, дотримуватись норм британського законодавства, тощо) стали настільки відчутними для Великобританії, що вищі офіційні політичні кола країни у лютому 2011 р. були вимушені заявити про провал стратегії мультикультурного розвитку британського суспільства [14].

На відміну від Канади, Австралії, Великобританії або США мультикультурна політика у Німеччині була започаткована набагато пізніше – лише у 1998 р., після офіційного визнання урядом країни свого суспільства «імміграційним». Сутність німецької мультикультурної ідеології суспільного розвитку полягає у тому, що з одного боку, вона припускає залучення, сприйняття мігрантами базових елементів культури приймаючого суспільства, але з другого – не вимагає від мігрантів зміни їх групової ідентичності. Цей крок став вимушеною реакцією уряду ФРН, на внутрішньо-політичну ситуацію, спричинену значним збільшенням мусульманської компоненти у демографічній структурі соціуму, та стрімкою динамікою її подальшого зростання. Адже, офіційна статистика переконливо свідчить, що у сучасній Німеччині мігранти-мусульмани становлять близько 9 % усього населення, щорічно дві тисячі німців приймають іслам, а 80 % усіх дітей до 6 років – мусульмани [19, с. 64].

Безумовно, політика, яка нині проводиться у Німеччині, лише

певною мірою може вважатись мультикультурною, адже у ній чітко простежується курс на формування етнічної нації, оскільки пріоритет на інтеграцію у соціум надається відповідно до «права крові». Адже, згідно із чинним законодавством, лише етнічні німці-репатріанти та діти мігрантів першого покоління мігрантів, що народились у ФРН можуть стати її громадянами [8, с. 21–22]. Проте, і в цій країні практична реалізація мультикультурної моделі розбудови національного суспільства не принесла очікуваних результатів. Основним негативним наслідком її втілення стало відкрите небажання мігрантів інтегруватись у німецьке суспільство, подальша маргіналізація мігрантського середовища, культурна самоізоляція мусульманської громади, тощо. Про існування та небезпеку цих проблем у суспільстві, зокрема, наголосив відомий німецький політичний діяч Т. Саррацин у книзі із красномовною назвою «Німеччина – самоліквідація, або як ми ставимо нашу країну на карту» (2010). Т. Саррацин зробив безапеляційний висновок про шкідливість мультикультурної стратегії розвитку для своєї країни [16]. Праця Т. Саррацина, що спричинила неабиякий резонанс у німецькому суспільстві, стала певним поштовхом до офіційного визнання провалу мультикультурної політики у країні, про що було заявлено канцлером ФРН А. Меркель восени 2010 р. [14].

Сучасна мультикультурна політика, яку проводить інша європейська країна – Франція, носить назву культурного централізму і кардинальним чином різниться від політики культурного федералізму або культурного розмаїття, яка проводиться в інших суспільствах. Французький мультикультуралізм має виразно асиміляційний характер, спрямований на натуралізацію іноземців, які повинні органічно влитись у політичну націю, стати реальними носіями і захисниками політичних, суспільних і культурних основ П'ятої Республіки.

Сутність французької мультикультурної політики, початок реалізації якої припадає на кінець 1970-х – початок 1980-х років,

визначена в офіційній заяві Вищої ради з інтеграції, в якій проголошено, що «інтеграція усіх громадян є можливою тільки шляхом утвердження світського публічного простору, де у всій своїй різноманітності знаходять вираз республіканські принципи, що гарантують свободу для всіх» [8, с. 42]. Франція, ідучи курсом на виключно політичну інтеграцію іммігрантів у суспільство, одночасно, проповідує принцип «сліпоти» щодо етнічних, расових або конфесійних відмінностей своїх громадян. Власне, саме такий підхід до культурної різноманітності й дозволяє назвати політику французького уряду мультикультурною, оскільки держава не втручається в культурне чи релігійне життя етнічних меншин, вимагаючи від них лише ухвалення громадянських суспільних цінностей.

Потрібно визнати, що на даний час умисне ігнорування французькими державними інституціями культурної розмаїтості своєї країни, поставило французьке суспільство перед потенційною загрозою його єдності та стабільності. Цю загрозу становлять «невидимі» для держави етнорелігійні й культурні громади (переважно, знову ж таки, ісламські), члени яких не бажають інтегруватися у французьку політичну націю. Серед мусульман, особливо в місцях їх компактного мешкання, набирають силу тенденції щодо відособлення їх культури від французької, акцентування на власних культурних традиціях та прагнення етнічного самоутвердження [5, с. 377].

Отже, мультикультурна політика, яка нині проводиться у низці багатокультурних країн світу, різниться, насамперед, своєю стратегічною спрямованістю. Незважаючи на значний плюралізм форм державної мультикультурної політики, усі вони імпліцитно містять у собі ідеологічний підтекст, адже її головною метою залишається згуртування культурних меншин навколо спільних для усіх громадянських цінностей. Потрібно визнати, що практична реалізація мультикультурних ідеологем, безумовно, має певні позитивні наслідки для розвитку національних суспільств. Проте, факти переконливо свідчать, що у цілому, замість консолідації національних суспільств

мультикультуралізм сприяє поглибленню культурних протиріч, головним чином, між носіями західної та східної ідентичностей.

Осмишуючи перспективи закладання мультикультурних принципів в основу культурної політики гіпотетичних міждержавних утворень, слід наголосити як на певних перевагах, так і на небезпеках їх практичного втілення.

Теоретично, перевагою мультикультуралізму над іншими моделями співіснування культур в багатонаціональних суспільствах є їх взаємне збагачення, оскільки проголошений цією ідеологією принцип *e pluribus Unum*² дозволяє національним культурам самостійно розвиватись, не зашкоджуючи іншим. Позитивним моментом, що імпліцитно містить у собі мультикультурна ідеологія, також є й потенційна можливість деполітизації культурної політики. Адже, мультикультуралізм передбачає надання широких повноважень у сфері реалізації культурної політики саме культурним асоціаціям, які виведені зі сфери державного контролю, але частково державою фінансуються та функціонують на засадах самоуправління й колегіального прийняття рішень. Тим самим, для розробки та реалізації культурних програм, в регіонах створюються нові центри відповідальності, до компетенції яких належить: підтримка національних традицій меншин; проведення мовної політики; фінансове, матеріальне та організаційне забезпечення культурних та освітніх центрів; проведення спільних міжкультурних заходів, тощо. Практичний досвід реалізації мультикультурних програм в Канаді, Швейцарії, Бельгії, Швеції, Норвегії, низці інших країн свідчить, що управлінські рішення таких органів, побудовані на договорному консенсусі між представниками різних культур, можуть бути прозорими, контролюватись інститутами громадянського суспільства і сприяти міжкультурному діалогу. Факти переконливо доводять, що мультикультурні програми, за умов виваженого підходу до їх реалізації, сприяють подальшому розвитку культур, вдосконаленню демократичних інститутів

---

² Єдність у розмаїтті (лат).

суспільства, подоланню проявів ксенофобії та культурної автаркії [15, 7].

Успішність втілення мультикультурних принципів у практичну площину, безпосередньо залежить від формування у представників різних культур спільних громадянських цінностей, які повинні виконувати інтегративну функцію у суспільстві. Проте, саме складність формування єдиної для усіх культурних складових соціуму громадянської позиції побудованої на принципах толерантності і гуманізму є «слабким» місцем мультикультуралізму. Відсутність у багатокультурному суспільстві спільної позиції навколо системи єдиних громадянських орієнтирів і породжує головні суспільні небезпеки цієї ідеології (культурна автаркія, маргіналізація меншин, тощо). Основною причиною виникнення таких небезпек, на наш погляд, є антагоністичні культурні або конфесійні протиріччя між представниками титульних націй та маргінальних меншин що унеможливають формування єдиної для всіх культур громадянської позиції. Прикладом таких суспільних антагонізмів стала позиція радикально налаштованих мусульман, головним чином в Європі, яка суттєво дискредитувала політику мультикультуралізму, про крах і шкідливість якої вже заявили не лише голови урядів Німеччини, Франції та Великобританії, але й представники політичних кіл низки інших країн, в тому числі й Польщі [13]. Тому, за умов максимальної толерантизації відносин між культурами, у державних структурах повинні залишатись дієві інструменти боротьби з культурним та релігійним радикалізмом. Лише за такої державної позиції суспільство, де культурну політику реалізують громади, може ефективно функціонувати і розвиватись.

Таким чином, мультикультуралізм, як політична ідеологія мирного співіснування культур у багатонаціональних суспільствах є цілком прийнятною альтернативою соціокультурного розвитку. Адже більшість небезпек, що може становити мультикультурна ідеологія для функціонування та

розвитку національних суспільств можна уникнути, якщо грамотно та виважено підходити до розробки програм її практичного втілення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман. Пер. з англ. І. Андрущенко, М. Винницький. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
2. Бенхабіб С. Притязання культури. Равенство и різнобарзие в глобальную еру / С. Бенхабіб / Пер. с англ.; под ред. В.И. Иноземцева. М.: Логос, 2003. – 350.
3. Борисов А. Американские консерваторы и проблемы билингвизма / А. А. Борисов // Актуальные проблемы философии, социологии и политологии, экономики и психологии. – Пермь : Перм. ун-т, 1999. – Вып. 2. – С. 35–37.
4. Габермас Ю. Громадянськво і національна ідентичність: / litopys.org.ua/rizne/haber.htm
5. Галкин А. Исламский аспект иммиграционной проблемы / А.А. Галкин // Россия реформирующаяся. Ежегодник [отв. ред. М.К. Горшков]. – Вып. 6. – М.: Институт социологии РАН, 2007. – С. 370–385.
6. Зайка К. Проблема национальной интеграции в условиях возрастающего этнокультурного многообразия (на примере Канады) : дис. на соиск. уч. степ. канд. полит. наук : 23.00.04 / Зайка Ксения Валерьевна . – М., 2010. – 146 с.
7. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
8. Кондратьева Т. Иммигранты в Европе: Модели интеграции / Т. С. Кондратьева, И. С. Новоженова // Актуальные проблемы Европы. Иммигранты в Европе: Проблемы социальной и культурной адаптации: сб. науч. трудов - М. : РАН ИНИОН, 2006. – С. 17 – 56.
9. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України // Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. – 2008. – С. 5-14.
10. Куропятник А. Мультикультуралізм: ідеологія і політика соціальної стабільності поліетнічних обществ / А. И. Куропятник // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Т. 3, № 2. – С. 53–66.
11. Мазука Л. Досвід Швейцарії у забезпеченні толерантного співіснування етнічних груп / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 – С. 53–58.
12. Мамедова Л. Концепція «британства» Гордона Брауна: попытка модернізації політики мультикультурності / Л. К. Мамедова // Свободная мысль. – 2009. – № 3. – С. 49–62.

13. Полина И. Глава МВД Польши: политкорректность и мультикультурализм – самоубийство для Европы [Электронный ресурс] / И. Полина // Международная панорама. – 2016 – Режим доступа: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3485555>.
14. Рагаускас Р. Парадокс мультикультурализма: толерантность по отношению к нетолерантным? [Электронный ресурс] / Р. Рагаускас // Geopolitika. – Режим доступа: <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=5583>.
15. Рут ван Дейк. Регионализм, федерализм и права меньшинств в Бельгии / Рут ван Дейк // Этнические и региональные конфликты в Евразии. – М., 1997. – С. 251–268.
16. Саррацин Т. Германия: самоликвидация / Т. Саррацин; [пер. с нем. Т. Набатниковой]. – М. : Рид Групп, 2012. – 400 с. – (Серия: "Political animal").
17. Скоробогатых Н. Австралийский мультикультурализм: путь к гражданскому согласию или расколу / Н. С. Скоробогатых // Общественные науки и современность. – 2004. – № 1. – С. 135 – 146.
18. Соколовский С. К критике политики мультикультурализма / С. В. Соколовский // Етнометодология: проблемы, подходы, концепции: [сборник статей]. – М., 2009. – Вып. 14. – С. 47–60.
19. Старченков Г. Бумеранг миграции / Г. Старченков // Современная Европа. – 2004. – № 3. – С. 54–65.
20. Тлостанова М. Проблема мультикультурализма и литература США конца XX века / М. В. Тлостанова. – М: ИМЛИ РАН, 2000. – 396 с.
21. Canadian Multiculturalism Act (1985) [Электронный ресурс] / Офіційний сайт Департаменту юстиції Канади. – Режим доступа: <http://laws.justice.gc.ca/eng/C-18.7/20100309/page-0;htm^2=SEARCHADVANGED>
22. National Agenda for a Multicultural Australia: What is multiculturalism? [Электронный ресурс] // Офіційний сайт Департаменту іміграції та громадянства Австралії. – Режим доступа: <http://www.immi.gov.au/media/publications/multicultural/agenda/agenda89/toc.htm>
23. Taylor Gh. The Politics of Recognition / Ch. Taylor // Multiculturalism, examining the politics of recognition // [ed. and introd. by A. Gutmann]. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1994. – Pp: 25–73.
24. Amitai Etzioni How Patriotic is the Patriot Act? – N. Y.: Routledge, 2004.
25. Kwaśniewski K., Społeczne rozumienie relacji kresów i terytorium narodowego [w:] Kresy – pojęcie i rzeczywistość, Pod red. K. Handke, Warszawa 1997. 330 s.

Yatsenko K. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF PRACTICAL USE MULTICULTURALISM AS AN IDEOLOGY OF SOCIAL AND CULTURAL DEVELOPMENT

The article researches the international experience of the practical implementation of multiculturalism as a strategy for socio-cultural development.

Was analyzed the main strengths and weaknesses of the Canadian, American, Australian, British and French political multicultural models. Was considered the prospects of the use multiculturalism as ideoloioichnoyi bases of interaction of national cultures within a hypothetical international entities like the Baltic-Black Sea Commonwealth countries.

Keywords: multiculturalism, ideology, multicultural model, national minority cultural pluralism, tolerance.

Yatsenko K. WSPÓŁCZESNY STAN I PERSPEKTYWY ZASTOSOWANIA PRAKTYCZNEGO MULTIKULTURALIZMU JAK IDEOLOGII ROZWOJU SPOŁECZNO-KULTUROWEGO

W artykule bada się międzynarodowe doświadczenie praktycznej realizacji multikulturalizmu jak strategii społeczno-kulturowego rozwoju. Przeanalizowano główne przewagi i wady kanadyjskiej, amerykańskiej, australijskiej, brytyjskiej, niemieckiej i francuskiej politycznych multikulturalnych modeli. Rozpatrzono perspektywy stosowania multykulturalizmu) jak ideologicznej podstawy współdziałania narodowych kultur w granicach hipotetycznych międzypaństwowych utworzeń na kształt wspólnoty krajów Bałtyku i Morza Czarnego

Kluczowe słowa: multykulturalizm(wielokulturowość), ideologia, multikulturalny model, narodowa mniejszość, kulturalny pluralizm, tolerancja.

УДК 628.1.033.

Кордон М.В.,
к.і.н., доцент кафедри історії України
Житомирського державного
університету ім. І.Франка

ЯКІСТЬ І КІЛЬКІСТЬ ВОДИ – ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В РЕГІОНІ МІЖМОР'Я

Розглядається питання якості і кількості, дефіциту чистої питної води в Україні та регіоні. Це найбільш значуща соціальна проблема, яка несе загрозу сталому розвитку країн. Серйозну небезпеку екологічним інтересам України складає забруднення річок, особливо Дніпра, який забезпечує водою понад половину населення України. Не меншу проблему й занепокоєння з боку європейських партнерів становить стан води у річці Західний Буг. Адже це єдина водна артерія, води якої з України потрапляють у Балтику. Розробка й реалізація програм, спрямованих на покращення стану і якості води є